

POLITICA STATULUI ROMÂN ÎN DOMENIUL CULTURII DIN BASARABIA (1918-1940)

Valentin BURLACU, dr., conf. univ.

Summary

An aimed cultural policy on integration of whole country consisted the most important factor of national unity of romanian state. Bessarabia, against it recognizing on international arena as a part of Romania, has radically transformed in all aspects, especially cultural one. Education of new generation, throw national policy, was also great for people from elder generation too, because there was and another actions that made it contribution for surviving bessarabian population and romanian culture in after 1940, reanexing of Bessarabia by USSR.

Eveniment de o profundă semnificație istorică, Unirea de la 27 martie/ 9 aprilie 1918 a pus începutul transformării politice, economice și, în special, culturale pentru românii dintre Prut și Nistru, care, în esența lor, au însemnat ceea ce avea să numească mai târziu O. Ghibu trecerea de la Basarabia rusească la Basarabia românească [5], fenomen complex, care nu putea să se producă de la sine, ci cu implicarea efectivă a tuturor instituțiilor statului român. O politică culturală bine orientată în scopul integrării provinciilor unite în viața culturală românească constituia un factor de consolidare a unității naționale și a securității statului întregit. Miniștri ai instrucțiunii publice, pedagogi de renume, sociologi și politicieni, reprezentanți iluștri ai culturii românești din perioada interbelică au determinat cursul acestei politici, mijloacele și metodele de realizare.

În perioada ce a urmat Unirii, eforturile principale au fost îndreptate, de rând cu reformele de unificare a școlii, spre mobilizarea corpului didactic la răspândirea științei de carte și propagarea valorilor culturii românești [12, p. 6].

Comparativ cu situația din Transilvania, Bucovina și alte provincii reunite, procesul de de renaștere și întregire spirituală în

Basarabia a avut, urmând aceleași tendințe generale, și anumite particularități, determinate de reminiscentele fostului regim tarist de până la 1918, care în decursul unui secol și mai bine a promovat o politică de rusificare forțată și deznaționalizare a românilor basarabeni.

Era evidentă, în primul rând, lipsa unor școli naționale, a societăților culturale, a presei în limba română și a intelectualității naționale capabile să participe la procesul de renaștere națională și culturală. Majoritatea oamenilor de cultură, inclusiv preoțimea, au fost pregătiți în școlile și instituțiile rusești. În al doilea rând, în mijlocul populației băștinașe din ținut era extrem de înalt analfabetismul. De asemenea, din cauza predominării populației sătești, majoritatea angajată în câmpul muncii agricole, care necesita mari eforturi, precum și a psihologiei țărănești, procesul transformărilor culturale întâmpina mari greutăți.

Istoricul basarabean, Șt. Ciobanu, examinând condițiile cumplite de deznaționalizare și rusificare, la care au fost supuși românii basarabeni, concluziona că viața culturală din ținut, în manifestările ei, afirmă un caracter specific basarabean. Toate manifestările culturale românești „au avut ca izvor energia națională a poporului de la sate, care a trăit în tradițiile culturale vechi, în obiceiurile și datinile strămoșești, în cântecele și basmele neamului românesc întreg” [3, p. 257]. De asemenea, Șt. Ciobanu distinge două curente în cultura Basarabiei: cel românesc, fidel fondului autohton, și cel artificial, rusec: „Din toate provinciile românești, robite de vecini, Basarabia a fost cea mai săracă în manifestările ei culturale... Basarabia în lunga noapte de înstrăinare a rămas stearpă pe ogorul cultural” [3, p. 153].

În aceleși context, D. Gusti, întemeietorul școlii sociologice românești, argumenta necesitatea unor eforturi grabnice pentru îmbunătățirea activității culturale, prin faptul că neamul românesc din provinciile unite a avut de îndurat influența a trei culturi: în Basarabia – cultura rusă, iar în Bucovina și Ardeal – cele germană și

maghiară. Drept urmare, viața spirituală a suferit „spărturi”. „De aceea, menționa el, cel mai de seamă din aspectele social-politice ale problemei noastre culturale e astfel astăzi: unificarea sufletească” [7, p. 442].

Cerința primordială a politicii culturale în Basarabia era „românizarea”, educarea conștiinței naționale a populației contaminată de rusificare. Important era de a readuce treptat teritoriul la structura vechiului Regat, ținând cont de particularitățile specifice ale regiunii [8, p. 6].

Trasând direcțiile și conținuturile educației culturale, O. Ghibu sublinia: „În locul mirajului Rusiei trebuie pus mirajul Românismului. Moldovenii trebuie câștigați pentru Românism pe aceleași căi pe care fuseseră câștigați odinioară pentru Rusism. Trebuie create noi realități sociale solide și impunătoare, care să dovedească fiecărui moldovean forța și farmecul românismului” [6, p. 42].

Astfel, o politică culturală bine orientată, atât la nivel de stat, cât și particular, în scopul integrării provinciilor unite în viața spirituală românească constituia un factor de consolidare a unității naționale și a securității statului întregit.

Ca urmare a experienței acumulate în Vechiul Regat și, mai ales, luându-se în considerare interesele și necesitățile noilor provincii, a dominat ideea exprimată într-o formă concisă de către Șt. Bârsănescu, unul din cei mai mari îndrumători ai corpului didactic din anii 20-30, care făcea o legătură inseparabilă între activitatea învățătorului nemijlocit în școală și acțiunile de culturalizare și educație a populației rurale. Aceasta se putea face, în opinia sa, „prin lecții și teme, prin convorbiri și lecturi, prin cântece și serbări, prin tot ce reprezintă activitatea pedagogică și activitatea rurală” [2, p. 183].

Accentuând imperativul evenimentului istoric, la 10 ani după Marea Unire, I. Găvănescu menționa că „se pune în timpul nostru problema grea și nu de o clipă a consolidării acestei Uniri prin

intensificarea unității sufletești a neamului”. O condiție indispensabilă pentru realizarea acestui obiectiv era, în viziunea lui, „înlăturarea piedicilor la crearea culturii naționale”. În acest proces, un rol de seamă, poate chiar principal, revenea corpului didactic din toate categoriile de școli și celor implicați în activitatea de răspândire și însușire a valorilor culturii naționale. Semnificativ în acest sens era apelul exprimat de I. Găvănescu: „Educatiori, vedeți adâncul înțeles al chemării voastre. Numai voi puteți scăpa neamul acesta din strâmtoarea istorică în care l-a vârat soarta. Nu vă închideți spiritul în buchia cărții, a programului, a erudiției. Săpați puternic în inima generațiilor tinere sentimentul sfânt al iubirii de neam. Aprindeți în sufletele lor lumina călăuzitoare a idealurilor naționale” [4, p. 17].

În perioada ce a urmat Unirii, eforturile principale au fost îndreptate, de rând cu reformele de unificare a școlii, introducerea limbii române și a alfabetului latin, spre mobilizarea corpului didactic la lichidarea analfabetismului – cea mai grea moștenire lăsată de țarism, răspândirea științei de carte și propagarea valorilor culturii românești, dezvoltarea conștiinței de origine, limbă, destin. Rolul statului s-a manifestat mai ales în susținerea activității de creare a valorilor spirituale și a propagandei culturale.

O atenție deosebită s-a acordat acțiunilor de instruire și educare a maselor. În acest context au fost pregătite cadre calificate, create școli pentru adulți, înființate asociații și societăți culturale, biblioteci, muzee, cămine culturale. Era stimulată creația artistică și culegerea folclorului.

Despre politica statului în domeniul artei teatrale a consemnat îndeosebi omul de teatru Ion Livescu. În lucrarea „Politica culturală”, el sublinia următoarele: 1) la conducerea instituțiilor culturale să fie numiți oameni competenți în domeniile respective, să se ia în considerare situația obiectivă din regiune; 2) repertoriile teatrale din provinciile alipite nu pot fi unificate cu cele din Vechiul Regat, trebuie să se țină seama de gusturile și exigențele locale și să conțină piese din diferite culturi. Din cauza că pătura intelectuală

este excesiv de restrânsă, trebuie montate mai întâi piese ușoare, pentru a atrage publicul la teatru, apoi, după o inițiere în domeniu, să fie montate și piese mai complicate; 3) să se altoiască gustul teatral al populației rurale. „Sufletul țăranului se înviorază când i se joacă, cântă, vorbește frumos” [9, p. 149].

La depășirea obstacolelor care stăteau în calea procesului de renaștere spirituală au contribuit generațiile de profesori și învățători, de oameni de cultură veniți în Basarabia din Ardeal, Bucovina și Vechiul Regat [13, pp. 85-89]. Meritul lor este deosebit de mare în organizarea învățământului național, precum și în tipărirea de cărți, reviste și ziare. O parte dintre ei s-au stabilit în Basarabia încă înaintea Unirii, participând activ la mișcarea națională în anii 1917-1918, iar în anumite domenii de activitate și la etapele importante ale mișcării s-au impus ca figuri centrale, însuflindu-i pe basarabeni prin încrederea fermă în cauza neamului românesc, prin competența profesională și capacitatea de a soluționa problemele cele mai dificile.

E cunoscut faptul că ceea ce numim astăzi „propagandă culturală” a fost în cursul deceniilor o activitate a marilor personalități. În Basarabia interbelică și-au adus contribuția la renașterea națională figuri proeminente cum ar fi pedagogul și publicistul român O. Ghibu, omul politic I. Mihalachi, sociologul și filosoful D. Gusti, juristul și mecenatul basarabean V. Stroescu, pedagogul D. Țoni, istoricul și omul politic Șt. Ciobanu, omul politic și literatul Pan. Halippa, compozitorul și pedagogul M. Bârcă, sculptorul și pictorul A. Plămădeală ș. a. Ei și-au adus contribuția la înființarea școlilor și deschiderea primelor biblioteci românești la Chișinău, Soroca, Bălți etc., la înființarea tipografiilor cu caractere latine. Lor le aparține meritul de a stimula studierea literaturii și limbii române, istoriei neamului românesc, fondării Universității Populare din Chișinău, organizarea primelor conferințe, societăți și cămine culturale etc. [10, p. 86].

Astfel, Onisifor Ghibu, marele profesor din Ardeal, stabilit în ținut până la Unire, s-a încadrat activ în lupta pentru renașterea națională a poporului român din Basarabia. El a fost profesor și director al cursurilor pentru învățători la Chișinău și Soroca, a stat la temelia înființării Asociației învățătorilor și profesorilor moldoveni. Împreună cu Pan. Halippa, Șt. Ciobanu ș. a., a participat la întemeierea Universității Populare din Chișinău. Tot el a contribuit la organizarea primelor biblioteci românești la Chișinău, Soroca, Bălți, a înființat 2 tipografii cu litere latine, gazeta „Ardealul” și „România Mare”, în 1918.

După Unire, în provincie au fost trimiși în calitate de propagandiști culturali persoane de diferite profesii: medici, învățători și profesori, preoți, oameni de artă [1, p. 92]. Lor le aparține un merit deosebit de mare în organizarea activității Universității Populare și a cursurilor pentru învățătorii moldoveni, studierea de către basarabeni a literaturii și limbii române, istoriei neamului românesc, la propagarea științelor medicale și naturale. Profesorii și învățătorii trimiși în Basarabia erau selectați din rândurile celor mai pregătiți și „cunoscători” ai psihologiei și ai nevoilor țărănești [13, p. 87].

Ministerul Instrucțiunii și Cultelor a emis o dispoziție „către învățătorii din România, care se găseau în provincia Basarabia”, în care se defineau repere importante asupra cărora trebuia să se concentreze activitatea propagandistică, formele și modul de desfășurare a propagandei culturale naționale, direcțiile de activitate și scopurile acesteia în rândurile populației: stimularea interesului pentru școala și limba românească, care se va utiliza pe viitor în centrele de justiție, administrație, biserică, școli și alte localuri publice; crearea școlilor, organizarea lecțiilor în centrele lipsite de instituții de învățământ; susținerea colegială; îndrumarea metodică a învățătorilor moldoveni din Basarabia; organizarea corurilor, formațiunilor artistice cu elevi și săteni, manifestări la biserică, la sezători sau alte petreceri, constituirea și desfășurarea sărbătorilor

naționale cu jocuri, cântece, teatru, cu participarea mai ales a elevilor și învățătorilor, dezvoltarea sentimentului de mândrie națională prin studierea trecutului glorios al „moldovenilor”, în special, și al tuturor românilor, în special [13, pp. 88-89; 9, p. 147; 11, pp. 6-7]. Limitarea strictă a activității de propagandă a învățătorilor și profesorilor veniți din Regat la domeniul cultural era determinat în primul rând de misiunea pe care o aveau trupele române în Basarabia. La aceasta se mai adăuga și necesitatea de a anihila zvonurile despre agenții români veniți de peste Prut.

Activitatea învățătorilor și profesorilor de peste Prut a lăsat urme adânci în viața satelor basarabene, contribuind la crearea atmosferei spirituale românești, mobilizându-i totodată și pe intelectualii băștinași la acțiuni culturale.

Astfel, profesorul D. Țoni, cu o mare experiență în domeniul organizării forțelor învățătoarești din România, venind în Basarabia împreună cu colegii săi, a cutreerat în lung și lat localitățile județului Bălți „ducând cu sine în satele moldovenești iubirea și îmbrățișarea de frate pentru cei rămași un secol sub stăpânirea străină”, facând cunoștință cu învățătorii, „cu nevoile imperioase ale populației sătești, rămasă, prin vitregia istorică, în arhaismul sănătos al plăieșilor lui Ștefan”. Mai târziu, fiind în fruntea Asociației Generale a învățătorilor din România, D. Țoni a militat pentru dezvoltarea învățământului în Basarabia, pentru apărarea drepturilor învățătorilor. Printre realizările obținute cu concursul lui se enumără și înființarea la Tighina a Bibliotecii cooperatiste „Propășirea”, Biblioteca Orașenească și editarea revistei școlare „Izvor de viață”, unica publicație românească tipărită din 1924 fără întrerupere. Asociației de învățători din Tighina i-a aparținut misiunea de a trezi spiritul românesc în acest oraș rusificat cel mai mult în perioada ocupației țariste. Prin crearea de biblioteci, organizarea de conferințe, editarea și răspândirea publicațiilor periodice, asociațiile de învățători județene au contribuit la afirmarea limbii române, la

cunoașterea istoriei neamului, la valorificarea bogăției spirituale a poporului român [13, p. 96].

Un alt exemplu de slujire a școlii, culturii și științei basarabene a fost Apostol Culea. Originar din Ialomița, el a participat în primele rânduri ale intelectualilor veniți din Regat la procesul de reînnoire spirituală a Basarabiei. Întocmai ca alți profesori și învățători a cutreerat satele, contribuind la organizarea unor manifestări cu caracter național și, în special, a școlilor românești. După Unire, în calitate de șef al serviciului extrașcolar în Directoratul învățământului, a sprijinit cu energie funcționarea cursurilor pentru adulți destinate nu numai românilor, dar și populației grupurilor etnice conlocuitoare. El a reflectat diferite aspecte ale vieții culturale în publicațiile din presa locală și din Țară, un rol deosebit revenindu-i la editarea revistei „Școala Basarabiei”. Înființarea bibliotecilor sătești, asigurarea cu cărți pentru lectură și literatură didactică au constituit un alt aspect al activității sale de apostolat [13, p. 92].

Acțiuni deosebite în scopul integrării în viața spirituală românească erau necesare în județul Hotin, unde gradul de înstrăinare și de rusificare a populației era mai mare decât în alte județe ale Basarabiei. Pe lângă măsurile de organizare a școlii românești în localitățile din județ, învățătorii de peste Prut desfășurau o intensă activitate extrașcolară. În darea de seamă pentru anul 1920 se evidențiază înființarea societăților culturale: în comuna Vanicăuți - „Al. Vlăhuță”, Briceni - „Prințul Carol”, Colincăuți - „Principesa Ileana”, Hărcăuți - „V. Alecsandri”, Corjeuți - „M. Viteazul”, Stălinești - „Doctor Ciugureanu”, Mămăliga - „Arhiepiscopul Nicodim”, Hlina - „Sf. Maria”, Cristinești - „B. P. Hașdeu”. De asemenea, se menționa aducerea a 15000 de exemplare de cărți școlare, bisericești, note muzicale, cât și organizarea la Lipcani a unei librării cooperative „Cetatea Hotinului”. În scopul afirmării ideii de unitate spirituală erau desfășurate și alte activități, printre care, „înființarea pentru hotineni a unor serbări cu caracter național,

șezători și conferințe, excursii la București și alte centre culturale din Țară, editarea revistei „Primăvara” [13, p. 93].

Era preluată experiența de organizare a activității culturale acumulate pe parcursul a mai multor decenii în Regat. În Lipcani, de exemplu, s-a înființat o secție a Ligii Culturale Române care avea legături cu centrala de la București, ceea ce a dat o mai bună organizare și orientare acțiunilor culturale în județ. Din inițiativa ofițerilor Diviziei I Cavalerie a luat naștere un cerc cultural înzestrat cu o bibliotecă de carte românească. La Hotin activitatea culturală a cuprins înființarea unor cercuri culturale, șezători literare, școli pentru adulți, serbări câmpenești, concursuri hipice, serate dansante și un cinematograf [14, p. 200]. Cu eforturi, alături de frunțașii basarabeni, intelectualii veniți de peste Prut au luat parte la înființarea și activitatea primelor instituții, societăți și cercuri culturale, au participat la acțiunile culturale în cadrul Universității Populare din Chișinău.

Un alt principiu al politicii culturale a fost direcționarea artei către origini, către adevăratele valori ale culturii românești. Această strategie a influențat atât asupra procesului educativ cât și asupra celui de creație și de propagare a culturii în mase. Exemple semnificative de atenție acordată de stat acestui domeniu atât de important pentru reanimarea și dezvoltarea conștiinței naționale a populației basarabene le-au reprezentat numeroase întâlniri ale băștinașilor cu scriitori, artiști plastici, compozitori, dezbaterile inițiate în diferite ramuri ale creației artistice etc. [9, p. 150].

După Unirea de la 27 martie 1918, activitatea misionarilor culturali din Basarabia se extinde cuprinzând forme noi și păături mai largi ale populației, eforturile lor fiind conjugate cu acțiunile administrației instalate în ținut.

Acțiunile intelectualilor veniți în Basarabia din celelalte provincii românești – profesori și învățători, scriitori, publiciști, funcționari ai administrației și ofițeri din unitățile militare – erau consolidate de către personalitățile distinse ale culturii românești care

au vizitat Basarabia în ajunul Unirii și în anii următori. Impresii deosebite a produs în rândurile publicului din Chișinău marele scriitor M. Sadoveanu, care la 25 ianuarie 1918 în cadrul unei șezători literare a citit bucăți din „Amintiri din copilărie” de I. Creangă și nuvela sa „Lacrimile”. Sentimentele de unitate națională dintre românii basarabeni și cei de dincolo de Prut erau expresia atmosferei sufletești din acea seară.

Un eveniment remarcabil în viața culturală a Basarabiei l-au constituit concertele simfonice de la Chișinău ale renumitului compozitor și interpret G. Enescu. El a mai susținut un concert și la Bălți. În semn de recunoștință, atunci la Bălți s-a înființat „Societatea de binefacere George Enescu”.

La popularizarea scenei și la educația culturală a maselor largi de populație cu ajutorul teatrului a contribuit, de asemenea, prin turneele întreprinse cu trupa sa în Basarabia, și Zaharia Bârsan, actor care avea convingerea că teatrul „trebuie să însemneze un factor de sănătate morală și de propagandă culturală în mijlocul poporului românesc”.

În anii de plămădire a unirii cu România s-a pus temelia procesului de reînnoire spirituală a Basarabiei. La realizarea transformărilor național-culturale au luat parte energiile intelectuale ale tuturor provinciilor românești, un rol deosebit revenind grupurilor de profesori și învățători trimiși în mod organizat de guvernul României încă în ajunul Unirii, rândurile acestora lărgindu-se în perioada ce a urmat. Înfăptuirea unei misiuni de apostolat, astfel, se poate defini activitatea lor, prin care s-a creat cadrul propice pentru dezvoltarea culturii și învățământului în Basarabia interbelică, parte integrantă a vieții spirituale românești [13, pp. 96-98].

Pentru a avea informații veridice despre starea procesului cultural, în Basarabia erau trimiși inspecții școlari. În acest mod, Casa Școalelor, Ministerul Instrucțiunii tindeau să cunoască cât mai real situația din județele Basarabiei, pentru a dirija și îndruma adecvat activitatea de propagandă culturală. Inspectorii propagandiști

au activat în anii 1922-1926 în toate județele Basarabiei, numărul lor fiind, însă, diferit. Astfel, în anul 1925 lista lor cuprindea 9 persoane, care erau aprobate de către minister. La începutul noului an componența nominală a personalului de inspectori era din nou discutată de către instanțele corespunzătoare. La 28 ianuarie 1926 directorul general al Serviciului activității extrașcolare se adresa ministerului cu un demers, rugând a se decide dacă cei 9 inspectori propagandiști mai continuă sau nu această activitate [12, pp. 11-12]. În activitatea lor, ei trebuia să fie susținuți de către revizorii școlari județeni, aceștia cunoscând particularitățile locale, școlile din sate și potențialul corpului didactic.

În majoritatea cazurilor dările de seamă ale inspectorilor cuprindeau informații prețioase, analize subtile și observații „care urmau a fi luate în seamă de către minister” [12, pp. 11-12].

Astfel, după Unirea Basarabiei cu România eforturile autorităților de stat au fost orientate la organizarea unei largi activități culturale, urmând să lichideze cât mai repede consecințele grave ale dominației țariste. După reformele de naționalizare a învățământului, de rând cu lărgirea rețelei școlare, atât pentru elevi, cât și pentru adulți, precum și a cursurilor pentru lichidarea analfabetismului, s-au întreprins acțiuni energice de culturalizare a populației, rolul principal în realizarea lor revenind departamentelor Ministerului Instrucțiunii Publice, în special Casei Școalelor.

În pofida tuturor vicisitudinilor, în perioada interbelică, Basarabia a cunoscut transformări radicale sub toate aspectele, dar în special, în plan cultural. Educarea tinerii generații prin intermediul școlii naționale, desfășurarea unei intense activități cultural-educative în rândurile populației adulte, precum și alte acțiuni întreprinse de statul român, au constituit acei factori care au contribuit la supraviețuirea românilor basarabeni în perioada celei de-a doua reanexări a Basarabiei de după 1940 și menținerea românismului în acest spațiu național.

Bibliografie

1. Agrigoroaiei, Ion, Palade, Gheorghe, *Basarabia în cadrul României întregite 1918-1940*, Chișinău, 1993.
2. Bârsănescu, Ștefan, *Învățătorul român și destinul Neamului. Lecțiuni academice*, Iași, 1939.
3. Ciobanu, Ștefan, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1992.
4. Găvănescu, Ion, *Imperativul momentului istoric*, Iași, 1928.
5. Ghibu, Onisifor, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Vălenii de Munte, 1926.
6. Idem, *Trei ani pe frontul basarabean*, Chișinău, 1927.
7. Gusti, Dimitrie, *Sociologie militans*, București, 1934.
8. Livescu, Ion, *Politica culturală*, București, 1928.
9. Noroc, Larisa, *Unele considerații privind politica de stat în domeniul culturii Basarabiei în perioada interbelică*, în: „Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova”. Anuar istoric, Chișinău, 2001, nr. 2.
10. Idem, *Grații regale în cultura basarabeană*, în: „Analele ANTIM”. Anuar istoric, Chișinău, 2006, nr. 7.
11. Idem, *Cultura Basarabiei în perioada interbelică (1918-1940)*, Chișinău, 2011.
12. Palade, Gheorghe, *Factori de realizare a propagandei culturale în Basarabia (1918-1928)*, în: „Cugetul”, Chișinău, 1999, nr. 4.
13. Idem, *Din activitatea intelectuilor din Vechiul Regat, Ardeal și Bucovina în Basarabia anilor unirii 1918-1920*, în: „Destin Românesc”, Chișinău, 1997, nr. 1.
14. Schina M., *Basarabia. Ianuarie 1918/iunie 1919*, în: „Basarabia românească”, București, 1986.

CONTRIBUȚIILE FILOSOFULUI ROMÂN TUDOR VIANU ÎN FILOSOFIA CULTURII

Elena BUZINSCHI, dr., conf. univ.

Summary

In this article "Contributions of the Romanian philosopher T.Vianu to the philosophy of culture" are elucidated the problems